

Skildring av samerna

Återutgivning av text från 1883

En publikation från
e-boksbiblioteket.se

Skildring av samerna

– Återutgivning

av text från 1883

av Carl Georg Starbäck

Redaktör Mikael Jägerbrand

ISBN 978-91-7757-349-4

Copyright © 2017 Mikael Jägerbrand / Virvelvind Förlag, Lysekil.
Den här e-boken ges ut av E-boksbiblioteket Förlag (imprint)

Mer info: www.e-boksbiblioteket.se

Förord

I den här e-boken får du en historisk skildring av det samiska folket från år 1883.

Du får en spännande inblick i hur man i Sveriges intellektuella kretsar såg på det här folket som levde långt upp i norra delen av landet. Du får läsa om samernas klädsel, levnadssätt och hur de olika grupper försörjde sig på olika sätt.

Märkligt nog skildras den svenska naturen som om författaren åkt i ett flygplan – trots att det ännu inte var uppfunnet. Det var troligen härifrån som Selma Lagerlöf fick idén att låta Nils Holgersson skildra landet genom att flyga på en gås.

Den här e-boken publicerades på sajten e-boksbiblioteket.se i februari 2017.

Texten publicerades ursprungligen år 1883 i boken ”Små berättelser om märkeliga orter i Sverige – Liten geografisk läsebok för barn och ungdom” med rubriken ”Lapparne”. Författare till texten är Carl Georg Starbäck (1828–1885).

I slutet av 1800-talet var historikern Carl Georg Starbäck en av landets mest kända författare. Han skrev framför allt populära böcker om historia men också romaner. Man kan säga att Starbäck var sin tids Herman Lindqvist eller Jan Guillou.

Inledning: Sverige – från ovan

1 Om vi besluta oss för att företaga en resa genom vårt fäder-
nesland för att se och lära känna något litet af dess natur
och folk samt folkets seder och bruk inom olika landskap, så
blir första frågan, huru vi bäst skola ställa till det så att vi på en gång
kunna få en öfversigt öfver det hela och vinna kännedom om de mär-
keligaste enskildheterna. Jernvägarne och ångbåtarne äro förträffliga
fortskaffningsmedel, men hafva det emot sig, att vi dels icke skulle
kunna komma till många orter, dit vi nödvändig vilja, dels föra de oss
antingen för fort eller ock blott utefter stränderna af det landskap,
hvari vi för tillfället befinna oss. Att i våra tider färdas med häst och
vagn eller till fots, skulle åter gå alldeles för långsamt, och alla dessa
sätt att färdas skulle dessutom göra det alldeles omöjligt för oss att få
en god öfversigt öfver det hela, något som för oss är af stor vigt.

Kunde vi därför skaffa oss en farkost, som vore så inrättad att
den förde oss högt upp i rymden, men åter, när vi ville, sänkte sig ned
med oss till den ort, som vi närmare ville lära känna, då vore våra
önskningar uppfyllda. Om vi kunde komma så högt upp, att vi kunde
se hela vårt land utbreda sig under oss liksom en vanlig karta, öfver
hvilken vi efter behag foro fram och åter, då behöfde vi blott uppställa

för oss något rättesnöre att följa vid de besök, som vi här och der skulle göra, och så begifva oss på väg.

Ett sådant fortskaffningsmedel finnes emellertid på sätt och vis, ehuru man ännu icke hunnit få det så fullkomligt, att det uppfyller alla de anspråk, som man måste hafva på ett sådant. Det är luftballongen. Vi kunde ju antaga, att en sådan finnes, åt hvilken vi vågade anförtro oss!

Nå väl, stigen på och följ mig. I verkligheten kan man väl icke i luftballong stiga så högt, eller vår synförmåga sträcka sig så långt, att vi skulle kunna se hela vårt fosterland utbreddt för oss, som på en karta, men vi kunna ju antaga äfven detta.

2. Medan vi nu befinna oss uppe i höjden, skola vi först taga en öfverblick af landets utseende. Vi se då, huru genom hela den halfö, som bildar *Sverige* och *Norge*, löper en bergsrygg, ifrån hvilken landet sluttar åt ömse sidor. Det är *Kölen* eller *Seveberget*. Flera bergar synas utgå från denna bergsrygg både inåt Sverige och Norge, men de senare gå ända ut till hafvet och åtskilja från hvarandra de många hafs-fjordarne, hvari Norges kust är sönderskuren; åt svenska sidan sänka sig deremot de glesa tvärryggarne allt mer, ju närmare de komma kusten, och utplattas slutligen alldeles samt försvinna.

Sådana fjordar, som i Norge, finnas icke på den svenska kusten, men deremot visar sig här utefter hela halföns längd ett lågland, hvars bördiga ängar och åkerfält tilltaga, ju längre man kommer söderut. På ett ställe, der vi se de stora sjöarna *Wenern*, *Wettern*, *Hjelmaren* och *Mälaren*, går detta lågland från *Östersjön* till *Skagerrack*, liksom ett bälte från landets ena kust till den andra. Skulle vi tänka oss, att hafvet

steg omkring 300 fot öfver sin nuvarande yta, så skulle det fylla hela detta låglandsbälte, och Sverige skulle då skilja sig i tvenne öar, hvilka bildades af den nämnda höglandstrakten och en annan, som ligger söder om detta låglandsbälte. Söder om detta lågland höjer sig nämligen det småländska höglandet, sluttande åt alla sidor. I en längst försvunnen tid har verkligen vattnet stått så högt, att detta lågland varit ett sund, som sammanbundit *Nordsjön* och *Östersjön*. Det hafva lärde män räknat ut.

Men stora och breda floder forssa inom höglanden i dalarnes djup och nedflyta till låglandet, och upp emot nordnen se vi bergens toppar glänsa hvita. Det är snön, som ligger der och som aldrig smälter, fast solen skiner aldrig så varm. Det är nämligen förhållandet, att ju högre man kommer upp öfver jorden, desto mer tilltager kölden, och på en viss höjd är den så stark, att snön aldrig smälter. Sådana fjäll finnas många utefter Kölen och in i Norge, men på den svenska sidan äro de färre. *Sulitelma* är ett sådant berg, som ligger på Kölen i nordligaste delen av riket. Något längre söderut midtför *Storsjön* i *Jemtland* se vi ett annat, som heter *Syltoppen*, och ännu sydligare mellan *Dalarnes* nordligaste spets och *Fämundsjön* i Norge ligger *Svuckufjäll*. Söder om detta berg finner man intet, som höjer sig ofvan snögränsen, förr än man kommer till *Alperna* i södra Europa.

Skildring av samerna år 1883

Den här texten publicerades ursprungligen år 1883 i boken "Små berättelser om märkeliga orter i Sverige – Liten geografisk läsebok för barn och ungdom" med rubriken "Lapparne". Författare till texten är Carl Georg Starbäck (1828–1885).

O mkring Gellivare och i hela det vidsträckta höglandet längs utefter fjällryggen bor ett folk, som utmärktes genom oansenlig kroppslängd, sitt svarta, korta och sträfva hår, sin breda mun, sina magra kinder samt sin långa och spetsiga haka. Detta folk kallas *Lappar*. Anledningen till namnet känner man icke med visshet. Sjelfva kalla Lapparne sig *Same*. De höra till samma folkstam, som ursprungligen bebodde Sverige, innan ännu andra folk kommit hit såsom våra förfäder, *Svearne* och *Götarne*, för hvilka Lapparne måste draga sig undan uppåt fjällen. De hafva under århundradenas lopp, allt efter som svenska nybyggare inkränktat på deras jakt- och betesmarker, förminskats till antalet så betydligt, att de för närvarande blott utgöra mellan 4 och 5,000 personer.

Märkligt nog finnes hos detta folk en gammal saga, som lifligt på-

minner om Bibelns syndafloed. Det var nämligen en tid, säga de, då Gud hvälfde om jorden så att vattnet uti träsken och elfvarna steg upp på landet och dränkte alla menniskor utom tvenne, en gosse och en flicka. Dessa tog Gud under armen och förde dem upp på det höga berget *Passe-Vara*, som ligger utom svenska gränsen inom nordvestligaste hörnet af det nuvarande Finland. Sedan faran var förbi och gud hade släppt dem ifrån sig, skildes de från hvarandra och gingo hvar sin väg för att efterse, om det ej fanns mera folk i verlden än de båda. Sedan de vandrat i tre år, träffades de åter och kände igen hvarandra. De vandrade åter tre år och träffades, och så ytterligare tre år; men när de då träffades kände de icke hvarandra. Då följdes de åt och fingo barn, af hvilka sedermera alla menniskor, som nu lefva, härstamma.

Kristendomen började redan under medeltiden predikas bland Lapparne, men de fortforo dock mer eller mindre att dyrka sina hedniska gudar under bilder af sten- och träbeläten, tills under senare tider. Under *Carl IX* började kyrkor byggas i Lappland.

Lapparne indelas i tvenne hufvudafdelningar, sådana som flytta omkring med sina renhjordar och sådana som äro bofasta. De förra kallar man med ett främmande ord *nomader*. Dessa nomader äro Lappfolkets kärna, de bofasta deremot afskummet. De senare kallas *Fiskarelappar* och de uslaste bland dem *Sockenlappar*. Fiskarelappen lefver, såsom hans namn antyder, vid de stora sjöarna eller hafvet och idkar fiske. Sockenlappen är tiggare. Han finnes nedåt de norrländska socknarna, der han tager tjänst som vallhjon, afdragare — sådana som flå hudar af döda hästar — profosser och dylikt. De sluta vanligen som fattighjon, ehuru man någon gång finner hos dem en berömlig idoghet och mycket händighet. Lyckas en sådan Lapp el-

ler fiskarlapp lägga sig till några getter, så begynner han ett annat lefnadssätt, som närmar sig den svenska nybyggarens, och då blifva hans barn med tiden fullkomligt lika dessa.

Den nomadiserande Lappen delas äfven i tvenne hufvudafdelningar: *Skogslappen*, som utgör hela folkets kärna, och *Fjällappen*, som äfvenledes står vida öfver Fiskarlappen, men betydligt under Skogslappen. Båda dessa slag af Lappar hafva renhjordar och lefva företrädesvis af deras afkastning, men det ena slaget vistas å fjällen och det andra i skogarne, och deraf hafva de fått sina namn. Fjällappen vandrar sommartiden omkring på sina fjäll, men när vintern kommer, drager han sig nedåt de lågländta trakterna eller till de svenska socknarna och uppehåller sig några veckor på hvarje ställe, allt efter markens beskaffenhet. Han uppslår då sina hyddor eller så kallade *kåtor*, hvilka bestå af mot hvarandra uppresta björk- eller tallstänger, öfver hvilka utbredes en vadmalsduk för att göra kåtan dagfri.

Alla lappboningar äro kägelformiga med ett hål öfverst, der röken kan gå ut från eldstaden, hvilken åter består af stenar, lagda i en ring midt på gofvet. Dessa hyddor för Lappen med sig, när han ombyter vistelseort. Men han har äfven på skilda ställen sina så kallade *stabur* eller matbodar, der han förvarar sina lifsmedel.

Fjällappen för ett verkligt hundlif. På fjället finns intet träd, som kan gifva honom skydd mot det hårda vädret, och när regnet faller och han kommer genomvåt till sin kåta, måste han lägga sig sådan han befinner sig, ty han har intet ställe, der han kan upphänga sina kläder att få dem torra. Han kan ofta icke heller uppgöra eld, ty der han vistas finnes blott fjällris och äfven detta ofta ganska knappt. Detta hårda lefnadssätt har hos honom bannlyst all snygghet och all vård om sin klädsel. Han kammar icke sitt hår och tvättar sig icke heller.

Väl tager han på sig, när han begifver sig till kyrkan, en rätt dyrbar högtidsdrägt med silfverkrage och silfverbälte, men denna drägt är lika ovårdad och osnygg som han sjelf, full af många års smuts och dam. Hans förnämsta och ofta enda föda är kött.

Skogslappen för ett vida bättre lif. Hans föda är mera omvexlande. Fisk, kött, mjölk, fogel, bär framsättas i hans kåta, der han är lika skyddad för regn och oväder, som Svensken i sin stuga. Och hvarhelst han begifver sig i sina välkända skogar, har han icke långt till ett hemvist, dit han kan begifva sig, om han behöfver skydd. Hans omvexlande lefnadssätt medför ett eget behag, för hvilket han är mycket känslig. När han någon gång kommer till en trakt, som genom sin skönhet slår an på honom, hör man honom ofta utgjuta sina känslor i en af dessa enkla för skogens genljud så väl anpassade sånger, hvilka äro lika gamla som hans stam.

Skogslappen iakttager mera snygghet än fjällappen. Han tvättar och kammar sig ofta. Qvinnorna fläta sitt hår i tvenne flätor. Deras kläder äro mindre pråliga än fjällappens, men de sitta väl och äro snygga och hela. Matkärnen hållas mycket rena. Fjällappen deremot slickar sin skål eller sitt tråg med tungan eller afstryker det med fingret och kastar det i en vrå, der det får ligga, tills han nästa gång behöfver det.

Så väl Fjällappen, som Skogslappen kunna öfvergå och blifva Fiskarlappar eller äfven sjunka ned till Sockenlappens tiggarlif. När olyckor hemsöka dem, eller när de genom slösaktighet och fylleri — ty lappen älskar lidelsefullt bränvinet — förlora sina renhjordar, återstår dem intet annat, än att blifva fiskare eller, om de icka hafva tillgång att skaffa sig det nödiga fiskeredskapet, sockenlappar.

Det är ett eget skådespel att se en Lapp med sitt husfolk och sin

renhjord vintertiden tåga fram öfver ett snöfält eller en tillfrusen sjö. Först går en Lapp på skidor och leder vid tömmen en ren. Sedan kommer den stora renhjorden i slutna led och lika ordentligt, som en tågande trupp; öfver denna föra hundarna den noggrannaste tillsyn: afviker någon ur ledet, äro hundarne genast framme och jaga honom tillbaka till sin plats. Efter hjorden följa lassrenarne, som draga husgerådet, barnen, de gamla och de flyttbara kåtorna. Dessa renar gå i en lång rad, den ena efter den andra. En sådan rad kallas *raido*. De äro flera. Först kommer husfadrens *raido*, så hustruns o. s. v. Renarne i en *raido* äro förenade på det sätt, att den efterföljande är med tömmar bunden vid den föregåendes lass. Den främsta renen köres af en åkande person eller ledes af en gående.

Åkdonet kallas *ackja* eller *pulka*. Det liknar en båt med bred köl samt är 9 till 10 kvarter långt. Framtill är det spetsigt, men baktill tvärt afskuret och försedt med ryggstöd. Ackjan, som ofta är prydligt arbetad med inskurna zirater af renhorn, är lagom stor för en sittande person. Den är framtill täckt af skälskinn, hvarvid är fästadt ett stycke vadmal, som den åkande drager upp omkring bröstet och fastbinder under armarne och halsen. Skälskinnsfotsacken tillsnöres med en rem, som löper genom öglor, hvilka äro fästade i ackjan. Den åkande sitter derigenom stadigt och behöfver ej befara att rubbas ur sin ställning, om åkdonet stjelper, något som lätt kan hända. Ty det bär af i flygande fart öfver berg och backar, och renen är så snabb och uthållig, att han kan tillryggalägga ända till 5 eller 6 mil utan att stanna, om vägen icke är allt för svår.

I en ögla under ackjans framstäf sitter en dragrem, med hvilken renen drager åkdonet. Remmen är med sin andra ända fästad i renens bröstsele, som är förfärdigad af hvitt renskinn. Renen köres med

blott en töm, som sitter fästad i grimman på venstra sidan, men af den åkande kastas öfver renens rygg till höger och lindas om en käpp, som i ändan är försedd med en jernögla med många små jernringar. Genom skramlandet med dessa jernringar påskyndas renens lopp. Det händer stundom med okynniga renar, när de pådrifvas för hårdt, att de tvärstanna och vända sig om mot körsvennen. Denne vältrar sig då helt enkelt med ackjan åt sidan, så att hennes köl vändes mot renen, hvilken med sina framklöfvar bearbetar ackjan en stund, tills han tycker sig hafva utkräft tillräcklig hämnd, hvarpå han fortsätter sin väg, som om ingenting händt.

Viktiga ord och personer

Carl IX.

[1550–1611] Karl var kung av Sverige från 1604 till sin död 1611. Var son till Gustav Vasa, bror till Johan III och halvbror till Erik XIV. Var inblandad i flera maktstrider och lät avrätta ett stort antal fiender inom adeln. Var också inblandad i fyra olika krig, bland annat mot Ryssland, Danmark och Polen. Hans namn skrivs i dag oftast Karl IX.

Profoss.

Äldre titel för lågt rankade inom polis- och militärväsendet. Användes ibland även som synonym till titeln ”bödel”.

Qvarter.

Längdmått. Ett kvarter/kvarter motsvarar 14,8 centimeter.

Skäl.

Gammaldags namn för sälar av släktet phoca. Hit hör numera arterna knobbsäl och largasäl.

Starbäck, Carl Georg.

[1828–1885] Svensk historiker, lärare och författare. Var en av sin tids mest kända populärhistoriker och kan beskrivas som

1800-talets version av Herman Lindqvist. Han är mest känd för det stora verket ”Berättelser ur den svenska historien” som kom ut i 11 delar mellan 1860-1875.

Zirater.

Äldre uttryck som betyder prydnad, utsirning. Ordet kommer från tyskans ”zierat”.

Fler böcker: E-boksforlaget.se

Om du gillar e-böcker om historia så kommer du att gilla utbudet hos E-boksforlaget.se

Här kan du söka bland e-böcker från flera olika förlag om en rad olika ämnen, bland annat historia och arkeologi.

Alla titlarna går att hitta hos de flesta e-bokhandlare, i iTunes samt på många bibliotek.

Här är några exempel på titlar:

Klassiska deckare

- "Sherlock Holmes: »Gloria Scott«"
- "Sherlock Holmes: Beryllkronan"
- "Sherlock Holmes: De fem apelsinkärnorna"
- "Sherlock Holmes: De rödhårigas förening"
- "Sherlock Holmes: Den avhuggna tummen"
- "Sherlock Holmes: Den blå karbunkeln"
- "Sherlock Holmes: Den försvunna brudgummen"
- "Sherlock Holmes: Den försvunna kapplöpningshästen"
- "Sherlock Holmes: Blodbokarna."
- "Sherlock Holmes: Det spräckliga bandet."
- "Sherlock Holmes: Den grekiske tolken"

- "Sherlock Holmes: Musgraves ritual"
- "Sherlock Holmes: Det gula ansiktet"
- "Sherlock Holmes: Det hemlighetsfulla mordet vid skogssjön"
- "Sherlock Holmes: Den hemlighetsfulle patienten"
- "Sherlock Holmes: Börsmäklarens biträde"
- "Sherlock Holmes: En skandal i Böhmen"
- "Sherlock Holmes: Krymplingen"
- "Sherlock Holmes: Lorden och hans rika amerikanska brud"
- "Sherlock Holmes: Mordet i Reigate"
- "Sherlock Holmes: Tiggaren med den kluvna läppen"

Arkeologi

- "Solgudens yxa och Tors hammare"

- (1899)
- "Hällristningarnas ålder" (1869)
- "Feniciska kolonier i Skandinavien" (1875)
- "Hällristningar på Kinnekulle" (1892)
- "Forntidens perioder" (1892)
- "Hur gamla är hällristningarna?" (1869)
- "Bohusläns bygdeborgar" (1909)
- "Bohuslänska hällristningar" (1879)
- "Fynden i Troja" (1878)
- "Förbindelse mellan Skandinavien och vestra Europa före Kristi födelse" (1889)
- "Svear och götar under folkvandringstiden" (1905)
- "Husaby kyrka" (1899)
- "Hällristningarna i Järrestad" (1881)
- "Nordens fartyg från hednatiden" (1872)
- "Anmärkningar rörande figurteckningar från forntiden" (1842)
- "Grafkistor af klufna och urhålkade stockar" (1894)
- "Den svenske solguden och den svenske Tyr" (1906)
- "Skånska fornminnen" (1853)
- "Ölands fornminnen" (1874)
- "Tors hammare" (1872)
- "Våra fornminnen – vad de lära oss" (1916)
- "Sveriges fasta fornlämningar från hednatiden" (1901)
- "Förstörda fornminnen i Bohuslän år 1924"

Djur & natur

- "Svenska djur i folktron" (1898)

- "Skäggets historia" (1893)
- "Kattens kulturhistoria" (1882)
- "Djurens sömn" (1889)
- "Katten i forntida Egypten" (1889)
- "Ett dygn på månen år 1870"
- "Orkidéernas historia" (1894)
- "Blomsterspråket" (1888)
- "Sveriges hundraser" (1880)
- "Guide till biskötsel" (1885)

Kulturhistoria

- "Midvinterns solfest" (1894)
- "Julen på 1870-talet – Skildringar och illustrationer i svenska tidskrifter"
- "Om julens härkomst" (1899)
- "Julen i Skåne på 1820-talet"
- "Nyaste och tillförlitligaste Drömboken" (1918)
- "1870-talets bästa tips för frisyr och utseende"
- "Lyxens historia" (1870)
- "Gaffelns historia" (1889)
- "Kanalbyggen på planeten Mars" (1888)
- "Vårt solsystem" (1878)

Resor

- "Ett besök i Venedig år 1878"
- "Strandgatan i Visby år 1879"
- "Resa på Dalslands kanal år 1877"
- "Nyköpings slott" (1877)
- "Ett besök i Marstrand år 1882"
- "Min resa i Blekinge och Kalmar år 1854"
- "Resor med luftballong år 1873"

- "Runlejonet i Venedig" (1871)
- "En utflykt på Mälaren år 1871"
- "Skildring af Vestergötland år 1882"
- "Kalmar slotts historia" (1880)
- "Ett besök i Södertälje år 1881"
- "En färd på Donau år 1882"
- "Ringmuren i Visby" (1874)
- "Fredrikstens fästning och Karl XII" (1879)
- "Petras helgedomar" (1921)
- "Ett besök i Boxholm år 1885"
- "Skildring av Riseberga klosterruiner" (1874)
- "Borgholms slottsruin" (1878)
- "Rundtur i södra Frankrike år 1880"
- "Ett besök på Djurgården sommaren 1868"
- "Sigtunas tidiga historia" (1872)
- "Helgeandskyrkan i Visby" (1878)
- "Norrköpings historia" (1871)
- "Ett besök i Waxholm år 1870"
- "Vadstena slott" (1875)
- "Skildring av Island" (1870)
- "Besök på Gripsholms slott år 1895"
- "Ett besök i Rom år 1870"
- "Besök på Helgoland år 1874"
- "Guide till Uppsala år 1875"
- "Kyrkoruinen S:t Katarina i Visby" (1877)
- "Gripsholms slott" (1877)
- "Ett besök i Strängnäs år 1874"
- "Ett besök i Visby år 1906"
- "Bohus fästning" (1869)
- "En resa på Rhen år 1866"
- "Ett besök i Ystad år 1872"

Svensk geografi

- "Märkliga orter i Sverige" (1883)
- "Skildring av Värmland år 1882"
- "Skildring av Dalälven år 1876"
- "Skildring av Ångermanland 1882"
- "Skildring av Bohuslän år 1882"
- "Skildring av Dalsland år 1882"
- "Skildring av Närke år 1882"
- "Skildring av Öland år 1882"
- "Skildring av Stockholm år 1882"
- "Skildring av Västmanland år 1882"
- "Skildring av Härjedalen år 1882"
- "Skildring av Gästrikland år 1882"
- "Skildring av Jämtland år 1882"
- "Skildring av Göteborg år 1882"
- "Skildring av Halland år 1882"
- "Skildring av Blekinge år 1882"
- "Skildring av Gotland år 1882"
- "Skildring av Södermanland år 1882"
- "Skildring av Östergötland år 1882"

Vikingar

- "Vikingatidens Lund och Birka" (1909)
- "Jomsvikingarnas saga" (1888)
- "Fyndet av vikingaskeppet i Gokstad år 1880"
- "Hervars och Hedreks saga" (1888)
- "Carl Larssons Uppsala-tempel" (1908)
- "Sagan om Ragnar Lodbrok och hans söner" (1880)
- "Sverige och vikingafärderna västerut" (1924)